

CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA PAGUBELOR ÎNREGISTRATE DE ARHIVELE DIN JUDEȚUL GORJ ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

*Gabriel SARCINĂ**

SEVERAL CONSIDERATIONS REGARDING THE DESTRUCTIONS RECORDED BY GORJ COUNTY ARCHIVES DURING THE FIRST WORLD WAR

Gorj County archives suffered major damage during the First World War. The most numerous were recorded at the invasion of the German and Austro-Hungarian armies, but it should not be neglected during the occupation and even the withdrawal of the invading armies. Local authorities took a number of measures to redress the situation, but due to the war, the occupants, the lack of legislation, their own indecision, and so on, they did not have the expected effect. The inventory of archives damages was made only after the end of the Great War. There were made no special commissions for the archives, but only for all the damages incurred by institutions or private individuals.

Keywords: World War I, Gorj county, German and Austro-Hungarian occupation, archive destruction, inventory measures and archival material recovery.

Aproape toate toate instituțiile din județul Gorj, fie laice sau ecleziastice, au avut de suferit de pe urma invaziei, a ocupației sau a retragerii armatelor germane și austro-ungare din timpul Primului Război Mondial. Arhivele - atât depozitarii cât și creatorii de arhivă - nu au fost nici ele ocolite, poate nici nu aveau cum, dacă ținem seama că multe dintre sediile unde erau depozitate fondurile arhivistice au fost ocupate de inamic. Astfel, pe lângă alți factori naturali care de regulă afectează depozitele arhivistice¹ constatăm că nu numai nepăsarea ci și mâna omului este cel puțin la fel de nocivă, mai ales la vreme de război.

* Profesor de istorie, Liceul Tehnologic „Constantin Brâncuși” Peștișani, e-mail: gabrieln.sarcina@gmail.com.

¹ Recomandăm aici un studiu de excepție referitor la rolul nefast pe care îl poate avea praful asupra „colecțiilor patrimoniale (...). Compoziția sa poate fi de natură diversă: viruși, fum, bacterii, spori de ciuperci, cenușă, praf de ciment, pulbere de polen sau industrială. Combinat cu condițiile improprie de microclimat din depozite, el poate crea condițiile pentru atacuri chimice și biologice asupra suportului arhivistic (Mircea Stănescu, *Desprăfuirea: o Cenușăreasă a arhivisticii românești?*, în *Revista Arhivelor*, Anul XCII, Nr. 1-2/2015, p. 102 și urm.). Există și alți factori care cauzează pierderi incommensurabile fondului arhivistic. Enumerăm aici acțiunea insectelor (v. pe larg în Marina-Adelina Marian, „*Memoriul neamului românesc*”, *hrană pentru gândacul de pâine*, în *Revista Arhivelor...*, p. 121-130), a rozătoarelor, terțele calamități naturale - inclusiv focul sau canicula (!) - , nepăsarea autorităților în drept ș.a. Tot în acest context, mai recomandăm și Florea Oprea, *Manual de restaurare a cărților vechi și a documentelor grafice*, Editura MLNR, București,

De ce ne-am propus să tratăm această temă, în contextul în care ea a mai fost abordată² și de ce doar pentru perioada Primului Război Mondial? Pe de o parte am ținut să reamintim tuturor faptul că arhivele de pe întreg teritoriul României, nu doar din județul Gorj, „...au fost martore ale Războiului de Independență și la războaiele balcanice, au trăit și au supraviețuit celor două conflagrații mondiale, au făcut față ocupațiilor străine și ciuntirilor teritoriale la care a fost supus statul național român, dar, mai cu seamă, au suportat efectele groaznicelor regimuri politice care s-au succedat de-a lungul anilor și diverselor perioade istorice”³, numai pentru acest lucru merită toată recunoștința noastră. Pe de altă parte, am dorit ca prin acest material să constatăm cât de pregătite, sau nu, au fost diversele autorități gorjene, la momentul intrării țării noastre în Marele Război, ca să protejeze bogatul tezaur arhivistic pe care îl dețineau.

Pentru început trebuie văzute care au fost măsurile luate, dacă au fost luate, încă din momentul izbucnirii primei conflagrații mondiale atunci când România și-a declarat neutralitatea. Ce ne obliga legislația în vigoare? Au fost aplicate prevederile legii ori ba? Dacă nu au fost aplicate cineva trebuia, cel puțin după încheierea războiului, să fie tras la răspundere. S-a întâmplat oare acest lucru? Apoi nu trebuie neglijat nici impactul emoțional al invaziei inamice asupra populației, inclusiv asupra autorităților din județul Gorj⁴, cele din urmă surprinse pe picior greșit de victoriile armatelor Puterilor Centrale și neputincioase în a-și respecta atribuțiile impuse de lege.

Este bine de știut faptul că în primele două decenii ale secolului al XX-lea, dar mai ales înainte de aceasta „...caracterul privat al proprietății asupra documentelor s-a menținut în chip atotcuprinzător și, în astfel de împrejurări, [adevărații depozitari erau în fapt] instituțiile bisericești, familiile boierești, instanțele judecătorești și autoritățile administrative, obștile de moșneni și răzeși și, în general, orice alți deținători [care] au continuat să păstreze documentele proprii și, uneori, chiar alte înscrisuri încredințate spre conservare”⁵. Cu alte cuvinte, în timpul Primului Război Mondial nu exista instituția Arhivelor Naționale ale României (!) similară cu cea din zilele noastre. Acest reviriment de marcă se va

2009, p. 258 și 396 unde regăsim chiar o fotografie cu un „dosar inundat parțial și degradat ulterior de microorganisme și insecte”, dar și sugestii aplicate cu privire la „recuperarea documentelor în caz de cutremure sau alunecări de teren” (!).

² v. pe larg despre această temă în Cristian Grecoiu, *Distrugeri de arhive ale instituțiilor gorjene*, în *Litua. Studii și Cercetări*, XVII, Târgu Jiu, 2015, p. 275-283.

³ Corneliu-Mihail Lungu, *Ziua Arhivelor Naționale sau Arhivele între trecut și viitor*, în *Repere cultural-educative. Arhivele Naționale*, Editura Ministerului Administrației și Internelor, București, 2010, p. 15.

⁴ Valeriu Opreanu, *Memoriu asupra atitudinii subsemnatului în timpul ocupațiunei dușmane față de populație și a faptelor săvârșite*, mss, 1919, p. 93-94: „Jandarmii au fugit (...). Cu Dl. Prefect al Județului nu mai puteam corespunde și nici cu D-l Comandant al Companiei de jandarmi, vre-un coleg al meu sau autoritate militară, de oare ce toți, absolut toți, dispăruseră de la posturile lor probabil primind ordine” (!).

⁵ Tudorel Rățoi, *Arhivele Naționale ale României la aniversare*, în *Repere cultural-educative...*, p. 10.

desfășura în mai multe etape abia după făurirea României Mari⁶. Credem însă cu tărie că tocmai lipsa unei astfel de autorități centrale, viziune, cu ramificații în fiecare județ care să coordoneze mutarea arhivelor din calea invaziei germane și austro-ungare a avut repercusiuni irecuperabile asupra întregului material arhivistic.

Ajungând la anii premergători izbucnirii Marelui Război, inclusiv perioada neutralității, ne-am pus întrebarea dacă a fost cineva interesat de modul de „păstrare sau [de] localul arhivelor”⁷ din perspectiva intrării țării noastre în război? Să fi existat oare un plan B care să fie luat în calcul pierderea sudului României și retragerea în Moldova? Ori într-o astfel de situație care era procedura standard referitoare la arhive, dacă exista o astfel de procedură? Era pur și simplu încărcat întregul material arhivistic în vagoane și transportat într-o localitate considerată mai sigură? Care era mijlocul de transport până la linia de cale ferată? Și în ce condiții? Sau care era procedura de evacuare a unui fond arhivistic dintr-o instituție oarecare în cazul izbucnirii unui incendiu să zicem, care era cel mai probabil?

Trecând la analiza unor regulamente de administrare sau de funcționare ale Arhivelor Statului din anii 1898⁸ și 1906⁹ nu am găsit astfel de prevederi. Surprinzător, nici măcar în cele din primele decenii ale perioadei interbelice (1924¹⁰ și 1925¹¹). Nu excludem însă varianta ca astfel de proceduri - numite în zilele noastre și „*Norme și măsuri generale de prevenire a incendiilor*”¹² - să fi fost întocmite individual de către unii dintre adevărații depozitari de fonduri arhivistice printr-un regulament de ordine interioară¹³ fără a avea nevoie de o legiferare în

⁶ Despre reorganizarea Arhivelor Statului după făurirea României Mari, inclusiv descentralizarea acestei instituții, apariția Revistei Arhivelor, constituirea unei Școli de arhivistică și paleografie, organizarea Muzeului Arhivelor, adoptarea cadrului legislativ necesar funcționării v. pe larg în Constantin Moisil, *Arhivele Statului*, în *Boabe de grâu*, Anul I, Nr. 1/1930, p. 600-601; idem, *Din istoria Școlii de Arhivistică*, în *Hrisovul*, I, Tipografia Carpați, București, 1941, p. 11-45.

⁷ Abia în anul 1941, A. Sacerdoțeanu - pe atunci director al Arhivelor Statului - a înaintat un raport către Ministerul Educației Naționale pentru a se întocmi un „jurnal de protecția documentelor (...) din arhive” (Ana-Felicia Diaconu, *Crestomație de acte normative și documente privind teoria și practica arhivistică. 1862-1974*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016, p. 84-85). Spicuim dintr-un chestionar în care se făcea referire la modul de păstrare al documentelor în „mape, dosare, foi volante, cartoteci (...) cum se alcătuiesc dosarele: cusute sau nu (...) depozitarea se face în rafturi deschise sau în dulapuri (...). Localul arhivei: cameră specială, subsol, pivniță, pod, birou [locul însă] sănătos [nu] umed” (*ibidem*). Mai târziu, același autor revenea cu alte propuneri concrete despre protejarea localului unei arhive dar și despre actele care le regăsim aici (Aurelian Sacerdoțeanu, *Introducere în arhivistică*, în *Hrisovul*, IV, 1944, Tipografia Carpatica, București, 1944, p. 76-78).

⁸ Ana-Felicia Diaconu, *Crestomație de acte normative și documente...*, p. 14-29.

⁹ *Monitorul Oficial al României*, Nr. 268 din 5 (18) Martie 1906, p. 9584.

¹⁰ Idem, No. 127 din 14 Iunie 1924, p. 6563-6564.

¹¹ Idem, No. 153 din 15 Iulie 1925, p. 8393-8396.

¹² Astfel de măsuri au fost adoptate oficial și obligatoriu abia în anul 1949 (!) și tot ca urmare a unor incendii repetate la unele instituții păstrătoare de arhive din județul Gorj (C. Grecoiu, *Distrușeri de arhive...*, p. 278).

¹³ Pentru detalierea prezentei problematice v. Alexandru Bratu, *Legislație românească privind arhivele în perioada 1872-1951*, în *Litua. Studii și Cercetări*, XIV, Târgu Jiu, 2013, p. 285-323.

acest sens. Din păcate, pentru perioada abordată de noi, în arhivele gorjene, până la acest moment nu am identificat astfel de documente, nici măcar o trimitere lapidară în acest sens.

După intrarea țării noastre în război de partea Antantei, în noaptea de 14/15 august 1916, autoritățile gorjene - cel puțin unele dintre ele - au luat unele măsuri pentru protejarea arhivelor. Astfel, surprins fiind de mobilizare, medicul circumscripției Hurezani „și-a lăsat în camera ce o [avea] închiriată în acea comună archiva...”¹⁴. Ulterior, forul ierarhic superior, respectiv Serviciul Sanitar al județului Gorj, printr-o adresă din 16 august 1916 a anunțat autoritățile locale pentru a „sigila ușile și ferestrele de la aceea cameră prin dresare de proces verbal (...) îngrijind și luând măsuri pentru ca să nu se spargă de către răi făcători”¹⁵. Din păcate nu s-a păstrat și răspunsul¹⁶ dat de acele autorități locale pentru a evalua acele măsuri concrete care au fost luate.

Alte măsuri de protejare a materialului arhivistic au avut în vedere ferecarea acestuia în dulapuri speciale care mai târziu vor fi depozitate în locații considerate mai sigure¹⁷. Cel mai indicat ar fi fost dacă s-ar fi reușit angajarea unor paznici care măcar pe timp de noapte să asigure paza însă resursele bănești erau limitate iar majoritatea bărbaților valizi erau mobilizați în război sau refugiați în Moldova. O altă modalitate ar fi fost asigurarea ferestrelor și a ușilor cu gratii din fier¹⁸, acestea ar fi trebuit să împiedice accesul potențialilor atentatori, dar cu siguranță ar fi fost complet inutile în fața hoardelor cotropitoare dezlănțuite.

Pericolul iminent al invaziei a mobilizat totuși autoritățile în drept să „strămute dintr-o localitate în alta sau dintr-un local în altul (...) arhivele autorităților

¹⁴ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Gorj (în continuare, prescurtat SJAN Gorj), fond Primăria Comunei Hurezani, dos. 6/1916, f. 120. Este vorba despre medicul S. Gălețeanu.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Să spunem că la arhivele din Târgu Jiu există un fel de răspuns, adnotat în colțul din dreapta sus al aceluiași document, însă extrem de succint. Este vorba despre rezoluția dată de primarul comunei Hurezani de Sus, din 27 august 1916: „Se vor lua măsuri și dresa actele cuvenite” (*ibidem*). Care erau însă acele măsuri cuvenite?

¹⁷ Amintim aici decizia conducerii Școlii Elementare de Meserii Vădeni care „în luna august 1916 [atunci] când s-a decretat mobilizarea” a hotărât că „...toate registrele precum și arhiva școlii s-au închis și sigilat în dulap și depozitat în atelierul de fierărie (...) [acolo] unde adunasem toată averea școlii” (SJAN Gorj, fond Gimnaziul Industrial de Băieți Vădeni, dos. 1/1918, f. 15). În pofida acestor măsuri, potrivit declarației dirigintelui Marin Popescu, dată după încheierea războiului: „totă archiva acestei școli” a fost distrusă.

¹⁸ Acest lucru a fost prevăzut de legislația în vigoare abia în anul 1933 și doar la „depozitarea și conservarea arhivelor armatei” (*Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, Nr. 156 din 11 Iulie 1933, p. 4581/3). Cel mai probabil o astfel de măsură ar fi fost foarte greu de pus în practică atât din lipsa fondurilor dar și a meseriașilor. O mostră în acest sens, în timpul ocupației germane asupra orașului Târgu Jiu, pentru a fi prinși câinii fără stăpân s-a luat decizia confecționării unei căruțe ermetice din metal, dar pentru această operațiune complicată s-a intervenit la specialiștii Komandaturei Etapei 264 deoarece specialiștii noștri erau în Moldova (G. Sarcină, *Aspecte referitoare la orașul Târgu Jiu în timpul ocupației germane din Primul Război Mondial (1916-1918). Secvențe de viață cotidiană surprinse prin cercetări de arhivele gorjene*, în *Litua. Studii și Cercetări*, XVIII, Târgu Jiu, 2016, p. 291).

„judecătorești”¹⁹ sau cele comunale²⁰ precum și „dosarele și actele siguranței generale”²¹. Consecințele, bineînțeles că au fost nefaste, astfel că fondurile arhivistice au avut mult de pățimit. Ulterior, toate aceste arhive, sau măcar o parte din ele, cu acordul autorităților germane de ocupație au fost aduse înapoi²². Desigur, pe alți bani, altă distracție și alte costuri²³! Spre exemplu, mutarea arhivelor dintr-un loc în altul a determinat factorii de decizie din Ministerul Instrucțiunii să permită înscrierea unor elevi rămași în teritoriul ocupat „neînsoțiți de acte (...) numai pe propria lor declarațiune sau a părinților”²⁴. Ori în vremuri de pace acest lucru ar fi fost posibil doar dacă se încălca legea sau regulamentele în vigoare.

Cel mai puternic au fost afectate - putem spune chiar distruse parțial dacă nu total - arhivele gorjene în momentul invaziei armatelor germane și austro-ungare. Vorbim aici de intervalul de timp noiembrie-decembrie 1916. Atunci impactul a fost devastator. Spre exemplificare, după ce s-a ocupat clădirea Școlii Profesionale de Fete din Târgu Jiu „arhiva (...) a fost devastată și arsă în întregime”²⁵. Școlii

¹⁹ SJAN Gorj, fond Judecătoria Rurală Novaci, dos. 1/1917-1918, f. 17.

²⁰ Constantin Bălănescu, primarul orașului Târgu Jiu, a menționat într-un memoriu după încheierea războiului cum „în graba aceea, în panica ce se produsese [din cauza invaziei germane și austro-ungare] și în imposibilitatea ce era de scăpa avutul Comunei, am luat cu noi: valorile, actele de comptabilitate, de Casă, de Stare civilă și toate actele ce nu se puteau reconstitui (...) refugiindu-ne până la București” (SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 35/1918, f. 45).

²¹ SJAN Gorj, fond Prefectura Județului Gorj, dos. 2/1917, f. 32. Aceste dosare și acte au fost transportate la Iași, cel mai probabil pe calea ferată. Neavând dovezi la îndemână nu știm dacă în timpul transportului s-au respectat niște norme minimale de protecție a documentelor. Nu știm dacă s-au întocmit inventare despre materialul arhivistic transportat? Cine le-a preluat înainte de transportare, dar și după? În ce condiții au fost depozitate?

²² Cu privire la această problemă, vezi între altele și cazul direcțiunii Gimnaziului din Târgu Jiu care a cerut „permisiunea Komandaturei Etapei 264 [de] a merge cu Calea Ferată la Slatina spre a aduce arhiva și actele referitoare la Gimnaziu” (SJAN Gorj, fond Liceul Tudor Vladimirescu, dos. 122/1914-1918, f. 11).

²³ Consecințele unei astfel de operații de strămutare a unor materiale de arhivă și readucerea acestora – indiferent de perioada istorică la care ne referim – nu pot să fie decât negative deoarece „(...) împachetatul, dusul, adusul și despachetatul – au rezultat și oarecari stricăciuni arhivei evacuate, cum ar fi de exemplu unele dosare putrede, etichete rupte” (Marina-Adelina Marian, „*Memoria neamului românesc*”, *hrană pentru gândaci*, în arhive.nationale.ro/site/wp-content/uploads/2018, p. 119; accesat 07.XI.2018).

²⁴ SJAN Gorj, fond Liceul Tudor Vladimirescu, dos. 122/1914-1918, f. 46. Motivația autorităților era justă: „din cauza războiului archiva unor școli nu este în regulă”. Mai precis s-au pierdut certificatele școlare, matricolele sau registrele de înscriere. Aceste incertitudini vor trena și după încheierea războiului astfel că Ministerul Instrucțiunii având informații „că majoritatea școlilor primare din țară au arhivele distruse de pe urma războiului” și neputând „să libereze duplicate de certificate de absolvire a cursului primar (...) fiindcă arhivele au fost distruse” a decis constituirea unei comisii care să organizeze „un examen de absolvire a cursului primar” (*Monitorul Oficial al României*, No. 60 din 2 Iulie 1919, p. 3328).

²⁵ N. Jac. Constantinescu, *Atrocități germane*, Tipografia Lumina, Târgu Jiu, 1919, p. 37. Surprinzător este faptul că în aprilie 1917 la această școală s-a făcut un inventar care nu cuprinde nici o referire despre distrugerea materialului arhivistic ori a mobilierului care îl depozita (SJAN Gorj, fond Școala Profesională de Fete Târgu Jiu, dos. 26/1916-1917, f. 11). Oare de ce?

Inferioare de Ceramică din Târgu Jiu „în urma invaziei dușmanului toată archiva [i]a fost distrusă, n-a mai rămas nici un dosar”²⁶. La școala din comuna Vladimir armatele austro-ungare la invazie i-au distrus „un dulap de arhivă”²⁷. Școlii Primare de Băieți No. 2 Târgu Jiu i-au „fost complect distruse de trupele austro-germane la invazie (...) 60 de registre diferite”²⁸. Gimnaziului din Târgu Jiu i-au fost „distruse de armatele de ocupațiune (...) arhiva: dosare, registre, inventare, condici etc. distruse complectamente rămânând numai o parte din matricole la 10 ani în urmă și dosare desfăcute”²⁹.

Oarecum asemănător, ba poate chiar mai sălbatic, s-a procedat cu arhiva Tribunalului Județean Gorj³⁰, dar și cu cea a Judecătoriei Ocol I Târgu Jiu³¹, a Judecătoriei Ocol Rural Târgu Cărbunești³², a Judecătoriei Ocol Rural Novaci³³, a unor Posturi de jandarmi³⁴, a Administrației Plășii Ocolu³⁵, a Prefecturii județului Gorj³⁶, a unor Primării comunale³⁷ și a Primăriei orașului Târgu Jiu³⁸, a unor

²⁶ SJAN Gorj, fond Școala Inferioară de Ceramică Târgu Jiu, dos. 7/1918-1919, f. 8.

²⁷ SJAN Gorj, fond Primăria Comunei Vladimir, dos. 1/1900-1921, f. 21-22 vs. Interesant, inventarul amănunțit întocmit cu acest prilej enumeră toate pagubele suferite de școală în noiembrie 1916. Despre arhive spune că s-a distrus doar un dulap (!). Oare materialul arhivistic era adăpostit în alt loc? Acel dulap distrus de austro-ungari la invazie era gol, nefolosit?

²⁸ SJAN Gorj, fond Școala Primară de Băieți No. 2 Târgu Jiu, dos. 34/1918-1919, f. 77.

²⁹ SJAN Gorj, fond Liceul Tudor Vladimirescu, dos. 130/1918, f. 34 vs.

³⁰ N. Jac. Constantinescu, *Atrocități germane...*, p. 39: „sub ochii ambilor grefieri ai tribunalului, soldații germani ardeau dosarele arhivei, registrele, atât într-o groapă ce pregătiseră în acest scop în curtea localului cât și din afară de curte, pe un loc viran. Rafturile arhivei au fost luate”. Este o mărturie terifiantă pe care nu o regăsim însă și în statisticile oficiale, întocmite după sfârșitul războiului. Credem că este imposibil să nu fi fost luată în considerare. Mai degrabă, din diverse motive obiective, documentele nu s-a păstrat până în zilele noastre.

³¹ *Ibidem*: „archiva judecătoriei și mobilierul au fost distruse”.

³² Localul judecătoriei a fost ocupat de etapa austro-ungară. Acum „camerile arhivei și grefă s-au făcut arest pentru prizonierii români (...). Archiva și toate registrele au fost aruncate în fundul curței [iar] rafturile arhivei au fost distruse” (*ibidem*, p. 39-40).

³³ „...la judecătoria ocolului Novaci au încărcat chiar la retragere, două căruțe de dosare pe care le-au dus pe un munte unde le-au dat foc” (*ibidem*, p. 40).

³⁴ *Ibidem*, p. 51: „Posturile de jandarmi (...) devastate de arhive și mobilier”.

³⁵ SJAN Gorj, fond Prefectura Județului Gorj, dos. 1/1919, f. 23: „arhiva Administrației s-au distrus de trupele inamice la invazia din 1916”.

³⁶ SJAN Gorj, fond Pretura Plasei Hurezani, dos. 1/1919, f. 63: „(...) archiva fiind distrusă în timpul invaziei germane”.

³⁷ „arhivele [unor] primării au fost distruse, arse sau aruncate, în șanțuri” (N. Jac. Constantinescu, *Atrocități germane...*, p. 50). Spre aducere aminte, Primăriei comunei Dobrița i-a fost afectată parțial arhiva „în timpul și cu ocazia invaziei [de atunci] lipsesc volumele de născuți, căsătoriți și morți pe anii 1841, 1842, 1868 și 1901” (SJAN Gorj, fond Judecătoria Rurală Brădiceni, dos. 1/1917-1918, f. 83). Tot „cu ocazia invaziei au dispărut” din arhiva Primăriei comunei Peștișani acte, volume de nașteri, morți sau căsătoriți dar și registre întregi pe diferiți ani (*ibidem*, f. 84). Asemănător, Primăria comunei Bălta a raportat că la „invazie au dispărut registrele de născuți, căsătoriți și morți pe anii 1861 și 1866”, iar „registrele cu actele de născuți lipsesc din 1861, actele No. 1 și 2 cu ocazia invaziei” (*ibidem*, f. 85). Un angajat al primăriei comunei Hurezani a folosit mai multe buletine de născuți din anul 1915 pentru „a complecta pe cele din 1911-oct. 1916 care au fost distruse cu ocazia invaziunii” (SJAN Gorj, fond Primăria Comunei Hurezani, dos. 1/1917, f. 24). Încercând să întocmească o situație cu orfanii de război din comuna Crasna autoritățile locale

Biserici parohiale³⁹, a Muzeului Gorjului⁴⁰ și chiar a unor persoane particulare⁴¹. Neașteptat, parcă, Judecătoria Ocol Rural Brădiceni, la sediul său din comuna reședință de plasă, a raportat ulterior că la „invazia în Țară a trupelor germane, s-a distrus [doar] încuetoarele de la camera de consiliu și de la aceea a arhivei acestei judecătării”⁴².

Am încercat să ne punem în mintea ocupanților la invazie. Oare ce i-a determinat să provoace acest furibund „arhivocaust”? Chiar nu aveau cu ce să se încălzească? Dar pădurile Gorjului au fost mereu pline de lemne mai ales că, ulterior, cantități imense din acest prețios material au luat drumul Germaniei, ca pradă de război⁴³. Chiar trebuia evacuat întregul material arhivistic pentru a fi eliberate rafturile? Atât de spațioase erau sediile care adăposteau arhivele diverselor instituții pentru a fi golite și transformate în mici închisori pentru

nu au putut beneficia de unele acte de naștere deoarece „arhiva acestei primării a fost distrusă complet de invazie” (SJAN Gorj, fond Secția Sanitară a Județului Gorj, dos. 37/1919, f. 1). Exact, cu aceeași situație s-a confruntat și Primăria comunei Jupânești (idem, dos. 45/1919, f. 1).

³⁸ SJAN Gorj, fond Consilieratul Agricol al Județului Gorj, dos. 24/1919, f. 440: „în urma ocupațiunii inamice și a ocupării Palatului Comunal de către fosta Administrație de ocupație întreaga arhivă a Primăriei aflată în podul Palatului Comunal, a fost complet devastată și mare parte distrusă”. Tot acum, casieria a înregistrat mai multe pagube „cu ocazia ocupării de către trupele germane a orașului Târgu Jiu [între care și] un dulap mare pentru arhivă” (SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 35/1918, f. 2 vs). Au fost sparte sau distruse dulapurile la mai multe arhive din județ deoarece invadatorii au crezut că aici erau adăpostiți bani sau alte valori pecuniare.

³⁹ SJAN Gorj, fond Protoieria Județului Gorj, dos. 396/1919, f. 27: „în această parohie [Mușetești] nu există bibliotecă, arhivă sau alte scripte fiind arse de nemți după cum declară preotul”. I. Davițoiu, preotul de la parohia Timișani (comuna Roșia Jiu) fiind „refugiat în timpul invaziei (...) i s-a sustras chitanțierul de primiri și plăți a subvenției și registrul de intrare și ieșire până la 1917” (idem, dos. 408/1921, f. 88).

⁴⁰ Acestei instituții faimoase a Gorjului i s-au distrus „...moblier, hrisoave vechi, colecții de minerale și plante, vase, icoane, cărți din bibliotecă, fotografii; ouă încondeiate, animale împăiate și insecte (...) distruse complectamente rămânând numai câteva documente și prea puține obiecte vechi ce s-au adunat târziu prin Aprilie 1917 în două lăzi din inițiativa profesorului de religie” (SJAN Gorj, fond Liceul Tudor Vladimirescu, dos. 130/1918, f. 34 vs.). Trebuie reținut că inclusiv vechile inventare au fost distruse de armatele de ocupație.

⁴¹ Bancherul Ștefan Popescu a solicitat o anchetă care să stabilească distrugerile înregistrate „cu ocaziunea invaziei” asupra „arhivei băncii mele din Târgu Jiu (...) arhivă care cuprindea dosare, corespondență, borderouri, registre” (SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 35/1919, f. 154 și 157). Constantin Lascu din Târgu Jiu „...din cauza evenimentelor de război, mi-am pierdut certificatul de absolvire” (SJAN Gorj, fond Școala Primară de Băieți No. 2, dos. 34/1918-1919, f. 7). Comerciantului Ilie Șerbu i-a „dispărut, în urma evenimentelor [de război], din arhiva Poliției Târgu Jiu, cartea de judecată civilă No. 274/916” (*Monitorul Oficial al României*, Nr. 244 din 27 Ianuarie/7 Februarie 1919, p. 4855).

⁴² SJAN Gorj, fond Judecătoria Rurală Brădiceni, dos. 1/1917-1918, f. 37. Procesul-verbal dresat de judecătorul Constantin Poenaru ne indică explicit că „...ridicări de acte sau valuări nu s-au făcut de puterea ocupantă cu ocazia invaziei”.

⁴³ Numai Ocolul Silvic Tismana a contabilizat că în timpul ocupației germane mai multe păduri au fost tăiate sau devastate prilej cu care „...valoarea materialului și a prejudiciilor cauzate [a ajuns la] 1.442.000 lei (...) cantitatea de lemn exploatat fiind de 18.906 m³ lemn de construcție și 58.340 metri steri lemn de foc” (SJAN Gorj, fond Prefectura Județului Gorj, dos. 1/1919, f. 376).

prizonieri? Noi credem că a fost vorba de o demonstrație de forță. Fiind printre primele județe ocupate, ținând cont și de luptele care s-au dat aici pe parcursul lunii septembrie, totul culminând cu victoria noastră de la Podul Jiului, din 14-16 octombrie 1916, invadatorii au dorit să ne dea o lecție, mai ales că în viziunea lor poporul român, dar mai ales regele Carol I, i-au trădat. Din păcate s-au răzbunat pe arhive. Ținta a fost însă destul de clară: ștergerea trecutului nostru, implicit afectarea viitorului, prin distrugerea arhivelor.

Debutul anului 1917 coincide cu o relativă normalizare. Asta nu înseamnă că după acest moment arhivele au devenit intangibile, și-au redobândit sediile ori au primit unele despăgubiri din partea celor care le produsese războaie diverse pagube. Nici pe departe. Nu s-au mai produs însă acele acțiuni deliberate, barbare precum împachetarea merindelor cu foi din arhive (!), folosirea materialului arhivistic pe post de combustibil sau aruncarea acestuia la voia întâmplării doar pentru a fi eliberate unele încăperi cărora ulterior le-au fost date niște destinații irelevante. Va fi contribuit la aceasta și revenirea la vechile posturi - indiscutabil cu acordul ocupanților germani și în strânsă colaborare cu guvernul germanofil de la București - a administrației românești de dinainte de invazie⁴⁴.

Pe acest fundal, înspre jumătatea anului 1917, dar și în decursul anul 1918, se înmulțesc preocupările autorităților românești față de arhive. Acum, în urma unei adrese oficiale a Ministerului Justiției, trimisă către instituțiile subordonate din județul Gorj, acestea au primit dispoziții ca toți funcționarii „să pună ordinea cuvenită în arhivă și să se reconstituie, pe cât posibil, (...) toate lucrările, dosarele și registrele distruse sau dispărute”⁴⁵. Toate lipsurile constatate „în mod detaliat, anume fiecare dosar, file din dosare, registre sau file din registre, recepise sau acte”⁴⁶ trebuiau consemnate în procesele-verbale încheiate cu acest prilej. Așa cum reiese și din documentele găsite de noi, au raportat punerea în aplicare a acestui ordin Tribunalul Județean Gorj⁴⁷ sau Judecătoria Ocolului Rural Novaci⁴⁸.

Același minister a solicitat Judecătorii de Ocol din teritoriul ocupat să „ceară primăriilor comunelor rurale din circumscripțiunea acelei judecătorii [să comunice dacă] cu prilejul ocupațiunii au dispărut din arhive registre de stare civilă”⁴⁹. Circulara ministerială era explicită și recomanda încheierea unor procese-verbale

⁴⁴ Prin ordinul No. 1233 din 8/II/1917, Administrația Imperială din România a impus Comandaturilor de Etapă „să colaboreze cu autoritățile administrative [românești] pentru restabilirea ordinii și administrației țării și să sprijine la trebuință prestigiul autorităților” (SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 1/1917, f. 1).

⁴⁵ SJAN Gorj, fond Judecătoria Rurală Novaci, dos. 1/1917-1918, f. 17.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ La 1 august 1917 s-a întocmit un inventar cu „registrele secției a II^a a Tribunalului Gorj rămase de pe urma invaziunii armatelor germane” (SJAN Gorj, fond Tribunalul Județean Gorj, dos. 663/1918, f. 22-28). Acest inventar acoperă anii 1912-1916.

⁴⁸ A fost trimisă o adresă ministrului justiției din care reiese că „toată arhiva [se găsea] făcută grămadă într-una din camerele Judecătoriei și mai tot mobilierul distrus (...). [Ulterior] am luat măsuri ca să se aranjeze arhiva pe ani și pe numărul de dosare” (SJAN Gorj, fond Judecătoria Rurală Novaci, dos. 1/1917-1918, f. 42 f.v.).

⁴⁹ *Idem*, dos. 1/1918, f. 44.

cu lipsurile constatate în arhivele primăriilor respective. Ulterior, un exemplar din fiecare astfel de proces-verbal trebuia să ajungă și la minister.

Se regăsesc în arhivele gorjene astfel de procese-verbale - doar din circumscripția Judecătoriei Ocolului Rural Brădiceni - care cuprind și un „Tablou de registrele actelor de stare civilă aflate în prezent în archiva Primăriei comunei (...) și de cele care lipsesc cu ocaziaunea invaziei”. Astfel de tablouri inventariează toate lipsurile dobândite de arhivele din comunele județului Gorj cu ocazia invaziei germane și austro-ungare. Acum, primării precum cele din Runcu, Celei, Arcani, Godinești, Topești, Lelești, Pocruia, Brădiceni, Tismana au transmis că „de la data invaziei și până în prezent înscrierile în registrele de stare civilă s-au făcut în regulă...”⁵⁰. La polul opus, primăriile comunelor Dobrița, Stroești, Bâlta, Peștișani au raportat că s-au făcut înscrieri în actele civile, dar că „au [și] dispărut registre de născuți, morți sau căsătoriți cu ocaziunea invaziei”⁵¹.

Un document care poartă antetul Judecătoriei Ocol Rural Novaci ne asigură că pentru comunele din această circumscripție „înscrierile de nașteri, morți și căsătoriți de la invazia armatelor Puterilor Centrale și până astăzi s-a făcut în mod regulat”⁵². Același document enumeră și registrele civile care lipsesc fără a specifica dacă acest fapt se datorează invaziei germane sau altor cauze.

Concomitent, Administrația Financiară a județului Gorj a primit dispoziții de la Ministerul Finanțelor de a comunica „distrugerea sau ridicarea actelor de valoare din postaful caselor publice”⁵³. Asemănător, Direcția Serviciului Sanitar din cadrul Ministerului de Interne prin ordinul cu No. 12873 din 17 octombrie 1917 atenționa medicii din toate județele aflate sub ocupație să „continue a consemna, pe cât e cu putință, datele statistice din serviciul D-lor, precum și a reconstitui, după acte, pe cele relative la intervalul de la ocupațiune până în prezent”⁵⁴. Se recomanda reconstituirea⁵⁵, chiar relativă, deoarece multe dintre ele se pierduseră.

Pe lângă interesul față de inventarierea materialului din arhive, a mobilierului arhivistic, a înscrierilor în registrele de stare civilă ș.a. se constată și măsuri de redresare a pagubelor înregistrate de arhive. Astfel, s-a trecut la aranjarea cronologică sau pe fonduri a arhivelor acolo unde distrugerile au mai permis acest lucru. S-au cerut chiar resurse financiare de la autoritățile județene tutelare pentru înlocuirea rafturilor dispărute sau distruse cu altele noi sau pentru diverse reparații ale sediilor deoarece materialul arhivistic împrăștiat pe jos era expus igrasiei și

⁵⁰ SJAN Gorj, fond Judecătoria Rurală Brădiceni, dos. 1/1917-1918, f. 61, 64, 66-69, 79, 82 și 94.

⁵¹ *Ibidem*, f. 83-85.

⁵² SJAN Gorj, fond Judecătoria Rurală Novaci, dos. 1/1918, f. 56.

⁵³ SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 15/1918, f. 184 vs.

⁵⁴ SJAN Gorj, fond Secția Sanitară a Județului Gorj, dos. 5/1917, f. 73.

⁵⁵ Această reconstituire a datelor statistice trebuia să cuprindă: „mișcarea bolnavilor civili atinși de boale infecțioase contagioase (tabela statistică No. 5); mișcarea vaccinațiilor și a revaccinațiilor (tabela No. 7); asistența femeilor lehuze sărmame (tabela No. 9); verificarea deceselor din orașe (tabela No. 12); mișcarea bolnavilor internați în spitalele civile și celor prezentați la consultațiuni (tabela No. 2 și 20); mișcarea populațiunii din comunele urbane și rurale (numărul născuților vii din fiecare comună în parte; numărul născuților morți și numărul decedaților, aceștia din urmă dacă este posibil după etate)” (*ibidem*).

astfel contaminat. S-a intervenit chiar pe lângă autoritățile germane pentru a fi repatriați unii specialiști din domeniul arhivelor care au fost făcuți prizonieri⁵⁶.

Există câteva documente, descoperite de noi în arhivele gorjene, care susțin că inclusiv în timpul ocupației germane arhivele au suferit distrugerii. Enumerăm aici pe cele eliberate de Școala Elementară de Meserii Vădeni⁵⁷, Școala Inferioară de Ceramică Târgu Jiu⁵⁸ și chiar Primăria orașului Târgu Jiu⁵⁹. Noi credem însă că formularea este imprecisă și lasă de dorit⁶⁰, cel puțin în cazul celor două unități de învățământ, adică nu știm dacă acele pagube s-au săvârșit la momentul invaziei sau pe parcursul ocupației. Dealtfel, responsabilii acestor școli nu au rămas în teritoriul ocupat ci au fost mobilizați în război sau au plecat în refugiu în Moldova, astfel că informațiile despre distrugerii le-au primit de la alții, ei nefiind martori oculari. În ceea ce privește arhiva Primăriei orașului Târgu Jiu, mai mult ca sigur că a fost afectată și după momentul invaziei mai cu seamă că Palatul Comunal a fost ocupat de către Administrația germană pe toată perioada ocupației unde au funcționat mai multe servicii subordonate precum „...Comandatura Districtului, Agronomul Județului, Judecătorul Militar și Biserica Catolică”⁶¹.

Am identificat chiar un document care ne arată că inclusiv la retragerea armatelor germane și austro-ungare arhivele gorjene au avut de suferit. Este elocvent cazul Judecătoriei Ocol Rural Novaci despre care știm că „armatele puterilor centrale (...) la plecarea din local au încărcat două care cu dovezi pe care le-au dus pe munte, tot pentru făcut focul”⁶². În antiteză, Judecătoria Ocol Rural

⁵⁶ Este și cazul lui Ion Gh. Guran, arhivar la Judecătoria Ocol I Târgu Jiu, dus în prizonierat în lagărul de la Tüchel (Germania). Se solicita repatrierea sa deoarece „trebuie să aranjeze arhivele, să reconstituie dosarele distruse etc.” (SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 5/1918, f. 91).

⁵⁷ SJAN Gorj, fond Gimnaziul Industrial de Băieți Vădeni, dos. 1/1918, dos. 3/1919, f. 16 sau 22: „în timpul ocupației streine a fost devastată și distrusă toată arhiva”.

⁵⁸ SJAN Gorj, fond Școala Inferioară de Ceramică Târgu Jiu, dos. 7/1918-1919, f. 18 și 19: „archiva școlii a fost distrusă în timpul ocupației”.

⁵⁹ v. nota 38: „pe tot timpul cât a durat ocupațiunea întreaga arhivă a Primăriei aflată în podul Palatului Comunal, a fost complet devastată și mare parte distrusă”.

⁶⁰ Astfel de formulări imprecise apar în mai multe documente. Redăm și noi câteva: „toată arhiva școlii a fost distrusă în timpul ocupației”, „arhiva a dispărut în timpul ocupației”, „arhiva comunei fiind distrusă de inamic”, „arhiva fiind arsă de nemți”. Se observă modul general de abordare. Ce să înțelegem prin sintagma „în timpul ocupației”? Momentul când are loc ocupațiunea (invazia) sau întreaga perioadă de ocupație germană și austro-ungară? Sau arhiva a fost distrusă, arsă de inamic (nemți). Când? Cum? Să nu fi existat nici măcar un singur martor? Posibil și să nu se fi păstrat astfel de mărturii. În antiteză, există și formulări corecte, concise: „archiva acestui serviciu a fost distrusă la invazie (...) în timpul invaziei germane (...) cu ocazia invaziei (...) distruse din cauza invaziei (...) a fost distrusă complet la invazie”.

⁶¹ SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 35/1918, f. 45.

⁶² SJAN Gorj, fond Judecătoria Rurală Novaci, dos. 1/1918, f. 157; N. Jac. Constantinescu, *Atrocități germane...*, p. 40: „...la judecătoria ocolului Novaci au încărcat chiar la retragere, două căruțe de dosare pe care le-au dus pe un munte unde le-au dat foc”. Se observă diferența de abordare. În fondul arhivistic, documentul ne spune că „armatele puterilor centrale (...) la plecarea din local au încărcat două care cu dovezi (...) tot pentru făcut focul”. În schimb, N. Jac. Constantinescu precizează explicit că acest eveniment funebru a avut loc „la retragerea” aceluiași armate.

Brădiceni a relatat că „la retragerea armatelor inamice nu s-a făcut rechizițiuni sau distrugerii de arhive”⁶³.

Măsurile concrete, centralizate și obligatorii de evaluare a pagubelor înregistrate de arhivele gorjene în timpul Primului Război Mondial au fost luate abia după capitularea Germaniei și părăsirea județului Gorj de către trupele și administrația de ocupație, adică la sfârșitul anului 1918 dar mai ales pe parcursul anului 1919. Atunci, guvernul român, prin intermediul ministerelor din subordine⁶⁴, a decis inventarierea tuturor pagubelor produse de ocupații, inclusiv a „arhivele rămase de la fostele armate de ocupație”⁶⁵. Apoi toate prefecturile s-au conformat și au transmis ordine către administratorii de plăși iar aceștia către primăriile de comună.

Cu acest prilej s-a înregistrat o adevărată frenezie cu privire la constituirea, la nivel județean sau comunal, de diverse comisii care au avut menirea de a inventaria sau centraliza nenumăratele pagube pricinuite de către ocupații atât locuitorilor cât mai ales instituțiilor gorjene. Avem convingerea, influențată și de documentele cercetate, că toate instituțiile de pe raza județului au elaborat inventare sau măcar procese-verbale, uneori chiar acte de expertiză întocmite de experți în domeniu, cu pierderile suferite din cauza războiului. Sigur nu toate acestea s-au și păstrat până în zilele noastre. Din păcate nu s-au făcut comisii speciale numai pentru a se inventaria pagubele suferite de către arhive însă fiecare instituție în parte, ca și anumite compartimente din rândul acestora, au desemnat comisii sau persoane care să se ocupe și cu acest migălos proces⁶⁶.

⁶³ SJAN Gorj, fond Judecătoria Rurală Brădiceni, dos. 1/1917-1918, f. 37.

⁶⁴ Ministerul de Interne prin ordinul cu „No. 73605 din 21 Decembrie 1918” a solicitat cuantificarea tuturor „pagubelor suferite de pe urma inamicului” pentru „a fi arătat la congresul de pace [de la Paris] întregul sistem vitreg și dușmănos în care ocupantul a perseverat până la isgonirea sa din țară”, dar și „ca toate pagubele pricinuite, să fie reparate și suportate de dușmanii noștri, ca urmare a inumanei și ilegalei lor purtări”. Acest ordin este extrem de explicit: „Ce furturi, jafuri și luări pe față s-au comis asupra avutului autorităților și instituțiilor noastre, cu indicarea daunelor. Dacă au distrus, ridicat sau furat acte de valoare, titluri, documente, registre importante, acte de proprietate, arhive etc. cari nu se pot reface, sau cari, pentru refacerea lor – chiar în parte – necesită cheltuieli extraordinare” (SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 35/1918, f. 65-67).

⁶⁵ v. ca exemplu concludent „deciziunea ministerială No. 270 din 13 decembrie 1918”, publicată în *Monitorul Oficial al României*, Nr. 213 din 14 (27) Decembrie 1918, p. 3786.

⁶⁶ A fost emisă și o „Declarație Model A de pagubele ce mi s-au adus de...” și o „Declarație Colectivă Model B. De pagubele ce s-au făcut sătenilor de...”. Ambele cuprindeau 19 puncte, dar nici unul nu făcea referiri distincte la arhive (*Monitorul Oficial al României*, Nr. 221 din 23 Decembrie/5 Ianuarie 1918, p. 4048-4049). Într-o astfel de declarație, completată și de autoritățile târgujiene, apar și referiri la stricăciunile sau distrugerile înregistrate la Palatul Comunal, Serviciul Tehnic Comunal, Casieria comunală, Lazaretul de bolnavi, Serviciul Pompierilor, Serviciul Veterinar, Cimitirul ortodox, Uzina electrică, școli, biserici ș.a. de pe raza orașului însă nici una despre cele suferite de arhivele acestora. Este o scăpare impardonabilă care exprimă atitudinea autorităților centrale și locale față de importanța arhivelor. În acest sens a se vedea și hotărârea „Comisiunii I Județeană pentru constatarea și evaluarea pagubelor de război a Tribunalului Județului Gorjiu, din 31 Decembrie anul 1921” referitoare la pagubele înregistrate de Primăria orașului Târgu Jiu. Cine are răbdarea să citească în integritate această hotărâre o să constate că nu se face nici o referire la arhive (SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 35/1918, f. 45-52 vs.).

Ca urmare, s-au întocmit „Tablouri de pagubele suferite de locuitori din partea trupelor de ocupațiune Austro–Germane”⁶⁷, „Listă de pagube suferite în timpul și din cauza războiului sub ocupație”⁶⁸, diverse memorii⁶⁹, „Inventar la starea în care se găsește localul și zestrea acestei școale în urma ocupării ei de către trupele germane și austro-ungare”⁷⁰, „Procese verbale cu (...) biserici [care] au avut de suferit din cauza războiului actual, fie prin jafuri sau profanări de către armatele Germane, fie din cauza focului de armă sau incendiilor”⁷¹ ș.a. În astfel de inventare, precum și în corespondența dintre diversele instituții locale, județene sau naționale apar și referiri la arhive. Uneori elaborate, alteori succinte, dar de cele mai multe ori indirecte și lipsite parcă de conținut. Ar fi fost de dorit ca aceste instituții să fi adoptat modelul promovat de Academia Română⁷² sau de Ministerul Industriei și Comerțului⁷³, dar trebuie ținut cont și de pregătirea celor care se

⁶⁷ Un astfel de tablou (tabel) a fost întocmit de autoritățile comunei Rășina, plasa Peșteana, județul Gorj. Dintre nenumăratele pagube provocate locuitorilor regăsim și „stricăciuni curente la primării, școli, biserici, arhive, acte etc. în valoare de 12.500 lei” (SJAN Gorj, fond Consilieratul Agricol al Județului Gorj, dos. 25/1919, f. 268).

⁶⁸ SJAN Gorj, fond Liceul Tudor Vladimirescu, dos. 130/1918, f. 34 vs. Numai biblioteca și arhiva acestui gimnaziu au înregistrat pagube în valoare de „15.000 lei după valoarea anului 1916 sau 30.000 lei după valoarea anului 1918”.

⁶⁹ Aceste memorii au fost întocmite tot în baza „*Declarației-tip Model A*”, căreia îi și erau alăturate, atât de persoane particulare, dar mai ales de instituții. Cuprind o descriere a prejudiciilor înregistrate în timpul războiului. Convingător este *Memoriul* primarului C. Bălănescu care a sintetizat daunele orașului Târgu Jiu din timpul războiului. Din păcate nu există nici măcar o referire la vătămarile aduse la arhivele instituțiilor din subordine ci doar la mutarea unora dintre acestea la București (SJAN Gorj, fond Primăria Orașului Târgu Jiu, dos. 35/1918, f. 45 f.v.).

⁷⁰ SJAN Gorj, fond Școala Primară de Băieți No. 2, dos. 34/1918-1919, f. 76-77.

⁷¹ SJAN Gorj, fond Protoieria Județului Gorj, dos. 478/1919, f. 58 f.v., 61-63, 66-67 și 69. Amintim aici bisericile din comunele Turcinești, Bumbești Jiu, Sâmbotin și Vădeni, dar și Mănăstirea și Schitul Lainici. Bisericile din Târgu Jiu au întocmit și ele diverse inventare care să dovedească pagubele căpătate din cauza războiului însă nu apar referiri și la materialul arhivistic (idem, dos. 6/1920, f. 1 f.v., 8 și 10-12).

⁷² În ultima decadă a anului 1919, Academia Română a întocmit și prezentat un „*Raport asupra lucrărilor din anii 1916-1919*”. Între altele se făcea referire și la „trei prețioase părți din colecțiunile Academiei (...) scoase din localul Academiei din cauza războiului și până acum nu sunt înapoiate: Colecția documentelor originale istorice românești (...) Colecția numismatică (...) au fost trimise la Iași [apoi la] Moscova unde se află și acuma. (...) colecția manuscriselor slavone a suferit o mare împușinare (...) în luna ianuarie 1917, în vreme de noapte, între orele 8-2, manuscrisele slavone – în număr de 697 volume – au fost ridicate și duse, apoi după reclamațiile noastre înapoiate (...) în iunie același an au fost din nou ridicate, cu acte formale, de aceleași autorități militare germane, cam jumătate din ele (305 volume împreună cu 7 volume de mare preț luate din Muzeul Național de Antichități) și date bulgarilor ca să le ducă la Sofia, sub pretextul de a fi studiate. Cu toate reclamațiile făcute până acuma nu s-a putut încă obține restituirea lor. Avem însă și în această privință speranța că dreptatea va birui și că manuscrisurile Academiei răpite în contra tuturor drepturilor vor fi înapoiate în curând” (*Monitorul Oficial al României*, Nr. 45 din 14 Iunie 1919, p. 2605).

⁷³ Este vorba despre mai multe „Declarațiuni cu privire la pagubele cauzate (...) de către autoritățile militare române sau aliate cu ocaziunea invaziunii inamicului și în timpul ocupațiunii până la părăsirea definitivă a teritoriului vremelnic ocupat de inamic” din domeniile petrol, mine, cariere și ape minerale, industria mare, păduri” (*Monitorul Oficial al României*, Nr. 221 din 21 Decembrie/5

ocupau cu astfel de inventare. Apoi, majoritatea dintre membrii comisiilor nu au fost de față, cel puțin la invazie, astfel că datele culese de ei le-au parvenit prin intermediul altora.

Referitor la toate aceste procese-verbale, inventare, liste, tabele etc., majoritatea indirecte, despre pagubele înregistrate de arhivele din județul Gorj în timpul Primului Război Mondial era imperios necesar ca acestea să cuprindă inventarierea exactă a acelor pagube. Din păcate s-a acționat cu amatorism, pompieristic și, uneori, chiar după ureche. Numai așa se explică acele formulări vagi, generale și de multe ori parcă doar acoperitoare de realitate.

Cum să centralizezi pagubele înregistrate de arhive, fie și numai dintr-o comună rurală, doar notând că a fost distrus dulapul arhivei și să nu faci nici cea mai mică referire la ceea ce exista în acel dulap înainte sau după invazie? Alte primării de comune rurale au raportat că din cauza invaziei au fost distruse câteva dosare și chiar „lipsă două acte de naștere” (!). Adică, dintr-o întreagă arhivă a unei primării cu sute de dosare, dacă nu chiar peste o mie, la invazie sau în perioada ocupației s-au distrus doar două-trei acte sau tot atâtea dosare? Cum a fost posibil acest lucru? Oare acei invadatori au intrat în arhive și au distrus numai câteva acte, dosare sau 1-2 inventare? Pare neverosimil și cusut cu ață albă. În același timp a fost foarte convenabil și pentru autoritățile locale, cele care astfel au reușit să-și acopere propriile pierderi dobândite în arhive de a lungul timpului.

Astfel de practici, din nefericire, s-au perpetuat și în deceniile care au urmat încheierii Primului Război Mondial. În astfel de situații, de cele mai multe ori, principalul vinovat a fost războiul⁷⁴, apoi armatele de ocupație și doar în unele cazuri localnicii răufăcători. Niciodată însă autoritățile locale, cele care ar fi trebuit să ia măsuri din timp. În contradicție cu astfel de fapte au existat și instituții care au conștientizat impactul distrugerilor dobândite de arhive și le-au înregistrat, inclusiv valoarea în lei a acestora atât la momentul invaziei dar și la momentul încheierii primei conflagrații mondiale.

Concluzionând, atât depozitarii cât și creatorii de arhivă din județul Gorj au avut mult de suferit de pe urma Primului Război Mondial. Am mai constatat și că legislația românească nu prevedea măsuri de protejare a arhivelor în caz de război. Cu toate acestea, la momentul intrării țării noastre în Marele Război, s-au luat unele măsuri miniamale precum sigilarea ușilor și a ferestrelor din încăperile unde era depozitat materialul arhivistic, folosirea unor dulapuri speciale sau adăpostirea unor bunuri de valoare la Administrația Financiară Gorj. Documentele nu ne arată dacă au fost angajați paznici de zi sau de noapte ori la căile de acces ale clădirilor au fost postate gratii din fier cu încuietori speciale.

Ianuarie 1918, p. 4050-4055). Toate aceste declarații nu au prevederi separate despre pagubele înregistrate de arhive. Regăsim însă formulări care permiteau înfăptuirea acestui deziderat: „O evaluare a oricăror altor pagube...”, „Diverse”, „Diverse alte pagube” ș.a.

⁷⁴ „O practică des întâlnită în rândul instituțiilor publice (...) era și cea de a transmite Arhivelor Statului că nu au arhivă mai veche de 30 de ani deoarece a fost distrusă în timpul Primului Război Mondial” (Cristian Anița, *Distrugerile de documente în Oltenia în prima jumătate a secolului al XX-lea, în Oltenia. Studii. Documente. Culegeri*, Seria a IV-a, Nr. 5, 2017, p. 225-226).

Înainte de momentul invaziei – devenit iminent la sfârșitul lunii octombrie 1916 – unele instituții au strămutat din materialul arhivistic de importanță majoră la Craiova, Slatina sau Iași. Ulterior, cu acordul autorităților de ocupație, au readus o parte din acesta.

Cele mai multe pagube le-au înregistrat arhivele la momentul invaziei germane și austro-ungare (noiembrie-decembrie 1916). Atunci, cu câteva excepții, mai toate instituțiile din județul Gorj au raportat distrugerii. Începând cu jumătatea anului 1917, dar mai ales în anul 1918 se înmulțesc preocupările autorităților române de a constata și redresa distrugerile de la arhive. Ca urmare s-a trecut la inventarierea materialului, apoi s-au constatat lipsurile, s-au ordonat cronologic fondurile arhiviste, s-au solicitat resurse financiare pentru remedierea pagubelor și au fost repatriați unii prizonieri de război, foști angajați în domeniul arhivelor. Unele documente, deși nu sunt numeroase, ne oferă informații și despre pagubele suferite de arhive la retragerea invadatorilor (noiembrie-decembrie 1918).

O evaluare sistematică a tuturor pagubelor suferite de județul Gorj în timpul primei conflagrații mondiale s-a început în luna decembrie 1918 și a continuat pe parcursul întregului an 1919. În acest context, din corespondența referitoare la pagubele diverselor instituții gorjene, dar și a unor persoane particulare, apar și referiri la pagubele înregistrate de arhive. De multe ori aceste referiri sunt succinte și lipsite de conținut.

Trebuie spus răspicat că nu s-au întrunit comisii speciale doar pentru a se constata pagubele arhivelor. Firese ar fi fost ca astfel de comisii să se constituie încă din anul 1917. Membrii săi, cu tact și perseverență, trebuiau să strângă dovezi despre modul cum s-au comportat ocupanții cu arhivele la invazie, apoi pe întreaga perioadă a ocupației și chiar la retragere. S-a întâmplat oare acest lucru? Documentele par să ne spună că nu.